

**Голові спеціалізованої вченої ради ДФ 20 051.154
Карпатського національного університету імені
Василя Стефаника**

**доктору філософських наук, професору Дойчику
Максиму Вікторовичу**

(76018, м. Івано-Франківськ, вул. Шевченка, 57)

ВІДГУК

офіційного опонента, доктора філософських наук, доцента,
професора кафедри філософії та релігієзнавства
Національного університету «Києво-Могилянська академія»
Лютого Тараса Володимировича
на дисертаційну роботу
Будза Андрія Володимировича
«Формування аксіології у західноєвропейській філософії
кінця XIX – початку XX століття»,
подану на здобуття ступеня доктора філософії
з галузі знань 03 Гуманітарні науки зі спеціальності 033 Філософія

Актуальність теми дослідження

Аксіологія перетворилася на наріжну проблему людського буття на зламі XIX та XX століть, коли у філософському світогляді відбулися кардинальні кризи, що спричинилися до появи різного ґатунку поворотів, які почалися з лінгвістичного, а підсилилися ще й антропологічним. А це означає, що в існуванні людини намітився важливий вододіл: за умов «смерті Бога» постала потреба вимірювати власне буття не лише смислами трансцендентного походження, а також і витвореними самостійно ціннісно-смысловими конструктами, виходячи з непевних реалій.

А надто нині, з огляду на ситуацію російсько-української війни, проблема цінностей виходить на перший план іще й у зв'язку з обґрунтуванням спротиву імперському терору. І позаяк окреслене протистояння має всі ознаки екзистенційної війни, настає час для осмислення головних засад існування і персонального, і колективного, що засвідчує нашу приналежність до власної культури, котра має свою тяглість і традицію, де головну роль продовжують відігравати цінності окцидентального світу.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами

Над темою дисертації Андрій Будз працював відповідно до теми науково-дослідної роботи кафедри філософії, соціології та релігієзнавства Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника «Історичний розвиток української та світової філософії: історія та перспективи» за державним реєстраційним номером № 0122U001393.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, їх достовірність

Оглянувши науковий апарат дисертації та перелік публікацій здобувача, можна зробити висновок про ґрунтовну спробу осмислити теоретичні та практичні засади цієї розвідки. А отже, варто сказати, що А. В. Будз упорався з вибором теми, формулюванням мети та завдання, об'єкта і предмета дослідження.

Для реалізації задуманого здобувач послуговується методологією, яку складає, зокрема, системний підхід, метод історико-філософської реконструкції, метод компаративного аналізу, засади герменевтики, принципи суб'єктивного конструювання цінностей, а також активного та автономного суб'єкта пізнання та інші методологічні начала. Таким чином, обрана методологія визначається ретельністю та вирізняється авторською позицією.

Результати дослідження знайшли відображення в 20 наукових публікаціях здобувача, серед яких: 6 статей у наукових фахових виданнях України (2 — українською, 4 — англійською мовою), 1 стаття в періодичному виданні Республіки Польща (англійською мовою), а ще 13 матеріалів припадають на апробацію результатів дослідження. Загалом, кількість статей і виклад основних положень у наукових публікаціях Будза А. В. за темою дисертації відповідає всім вимогам.

Наукова новизна та достовірність одержаних результатів, що виносяться на захист

Результати свого дослідження Будз А. В. обґрунтовує запропонованою

методологією та розробленими настановами. У роботі проаналізовано системні, світоглядні, методологічні, концептуальні та парадигмальні засади, що склали підґрунтя розвою аксіологічної проблематики у західноєвропейській філософії кінця XIX – початку XX століття, що дало підставу з'ясувати зародження аксіології з процесу секуляризації світогляду та становлення людини як автономного, вільного та раціонального суб'єкта, котрий творчо і самостійно формує критерії пізнання, конструкти й оцінки дійсності.

Автор переконливо доводить, що аксіологія виникає на засадах феноменології, котра своєю чергою відсилає до трансцендентального апріоризму й теорії автономного суб'єкта пізнання (кантіанство та неокантіанство), спирається на ідеї про чуттєві критерії цінностей (задоволення/незадоволення) й оцінкову діяльність людського розуму.

На додаток автор показує, що важливою віхою у формуванні аксіології стало також і ніцшеанство, відповідно до засад якого зростає роль цінностей у контексті їх переоцінки. Водночас ґрунтовну версію феноменологічної аксіології розробили Макс Шелер і Ніколай Гартман, апелюючи до «почуття цінностей», ціннісної й інтенційної свідомості.

Зрештою, в дисертації поглиблено методологічні ідеї Ганса Йоаса про філософію цінностей, яка народжується з «повороту до суб'єктивності», адже саме вартості стають підґрунтям у формуванні ідеї самоцінного, а отже — «аксіологічного суб'єкта». Зрештою, з'ясовується, що джерелом цінностей на основі починає розглядатися суб'єкт як етико-аксіологічна категорія, що тлумачиться як особистість, яка неминуче визначає моральні й аксіологічні пріоритети.

Практичне значення результатів дослідження

зосереджене на можливому застосуванні результатів розвідки у соціологічних дослідженнях. Автор операціоналізує цінності в емпіричному вимірі, переводячи їх із теоретичного рівня на емпіричний, або ж естетизує їх, обґрунтовуючи, що критерієм цінності почасти стає тілесне задоволення чи незадоволення, які тлумачаться з феноменологічної позиції.

Загальна оцінка змісту роботи

Відкриває дослідження перший розділ «Історіографія, джерела та методологія дослідження причин виникнення поняття “цінність” та “філософії цінностей”», в якому здійснено критичний аналіз бібліографії з теми дисертації, ретельно прописана джерельна база, а сам автор покладається на феноменологічну модель розвитку аксіології в її первинному варіанті (кінець XIX – початок XX століття). Пояснюючи, чому аксіологічні поняття не використовувалися в історичному розвитку філософії до цього періоду, Андрій Будзь наголошує на ролі парадигмальних та світоглядних причин.

Іншими словами, субститутами цінностей у попередні епохи були етико-онтологічні поняття «благо» та «добро». Тобто роль аксіологічних і етичних понять відігравали близькі за семантикою світоглядні парадигми, де аксіологічні питання ще не порушувались уповні, натомість вирішувались у царині етики й естетики тощо. Проте внаслідок «повороту до суб’єктивності» та секуляризації свідомості виразником філософської рефлексії визнано людський розум. Отже, після Канта за фундаментальне підґрунтя у формуванні попередніх уявлень про цінності та загалом аксіологічних проблем слушно взято суб’єкта.

У другому розділі «Передумови виникнення аксіології у філософії Нового часу» стає зрозуміло, що під впливом секуляризації філософія посилює засади раціоналізму, що наділяє суб’єкта пізнання неабиякою автономією та перетворює його на творця смислів, істини та цінностей. Це спричиняє розвиток нових філософських учень, а отже й аксіології.

Дисертант зазначає, що розвиток аксіологічних систем іде рука об руку із трансформацією антропологічних уявлень: теорії природних прав людини, ідеї свободи та рівності тощо. Тому антропологічні уявлення корелюють із уявленнями про цінності, владу та структуру суспільства. Сама людина набуває статусу цінності та стає дієвцем у становленні системи ліберальних цінностей: життя, свобода, власність, гідність і подібні. Вона здатна здійснити усвідомлений і відповідальний вибір стосовно своєї діяльності.

У третьому розділі дисертації «Становлення аксіології у руслі Кантової та неокантіанської філософії» продемонстровано, як Емануель Кант вирішує головне методологічне завдання — пошук джерела пізнання та моралі в самій людині, роблячи останню вирішальним актором у становленні аксіологічної проблематики та формуванні поняття цінності у філософії.

А зрештою, моральні погляди Канта виказують виразні секуляризаційні тенденції, що засновані на суб'єктивізмі, раціональній і моральній автономії людини, котру сповна можна визнати творчою істотою, бо вона переймається самотворенням і дає сама собі закони. Все це дає здобувачеві змогу простежити умовну «аксіологічну лінію» «кантіанство — неокантіанство — ніцшеанство — феноменологія — персоналізм», адже поруч із раціональними та трансцендентальними засадами формувалися передумови цінностей у площині афективній і чуттєвій, оскільки людина є не лише вільним суб'єктом, а ще і таким, що має здатність до почуття та волі.

Нарешті, у четвертому розділі «Розвиток феноменологічної аксіології у контексті посткантіанської філософії» кантіанські візії довершує філософія Германа Лотце, котрий і наполягає, що людина творить себе без втручання трансцендентних сил. Андрій Будз ці погляди вважає основою персоналістського та суб'єктивістського підходу до цінностей.

А надалі погляди Фрідріха Ніцше, стверджує автор, видають усі ознаки антропоморфізму та суб'єктивізму щодо природи цінностей і прагнень осмислити їх у феноменологічному ключі. Та вже феноменологічна аксіологія Макса Шелера становить особливу ланку в оформленні аксіології. Хоч у підході німецького філософа аксіологію й не визнано окремими ученням, однак він розташовує її серед інших дисциплін — етики, естетики та теорії культури.

З огляду на проведену роботу, дисертант виявив основні соціокультурні та концептуальні чинники розвитку аксіології кінця XIX – початку XX століть і показав, що виникнення та її термінологія посприяли змінам онтологічного, гносеологічного, етичного й антропологічного характеру.

Отже, внаслідок «повороту до суб'єктивності» відбулось формування ідеї

самоцінності аксіологічного суб'єкта та конструювання ним цінностей. Тому причиною розвитку аксіології стає принцип самоусвідомлення та самопізнання. Показано, що «філософія цінностей» витоками сягає традиції Канта та неокантіанства, де увага зосереджена на суб'єкті раціонального та морального пізнання з акцентом на аксіологічних вимірах буття.

Відбувається розуміння цінностей як окремої предметної сфери, де актуалізується духовна активність суб'єкта з його переживаннями та відчуттями. Звідси суб'єкт уже виступає аксіологічною категорією і розглядається як особистість — природним носієм цінностей, чиї пріоритети є індивідуальними, неповторними та плюралістичними.

Відсутність порушення академічної доброчесності

У результаті перевірки дисертації та публікацій ознак академічного плагіату, елементу фабрикації чи фальсифікації знайдено не було. Автор застосовує посилання на власні наукові статті чи то публікації інших авторів, нормативні документи й інші джерела. У дисертаційному дослідженні відсутні порушення академічної доброчесності.

Дискусійні положення та зауваження до дисертаційного дослідження

В цілому поділяючи підхід, спосіб реалізації дисертаційного дослідження та його реалізацію, необхідно висловити декілька дискусійних зауважень.

1. Передовсім варто вказати на те, що в дисертації недостатньо чітко розведено об'єкт (загальний аспект дослідження) і предмет (вужчий аспект) розгляду. Наразі може статися плутанина, позаяк процеси становлення філософської теорії цінностей є вужчим аспектом, аніж соціокультурні засади цінностей, оскільки філософія є частиною культури, а не навпаки.

2. По-друге, позаяк автор дослідження вказує на те, що кардинальний пункт народження й обґрунтування проблеми цінностей пов'язується з формуванням раціонального суб'єкта, виникає питання стосовно того, як у подальшому розвитку аксіології враховуються афективні й інші прояви людського,

котрі суттєво відрізняються від когнітивних здатностей людини, натомість дотичні до естетичних або психологічних аспектів тощо? Іншими словами, чи не виникає конфлікту між когнітивними й афективними проявами людини та чим забезпечується їхня єдність у справі творення цінностей?

3. По-третє, складається враження, що аналізуючи ніцшеанську модель переоцінки цінностей, здобувач мало звертає увагу на метафору Ніцше «смерть Бога». Яка роль цієї метафори в усвідомленні нелегітимності попередніх цінностей і потребі формування нових?

4. Нарешті, автор називає ніцшеанський підхід до переоцінки цінностей таким, що містить феноменологічні елементи. Варто докладніше прояснити: що саме робить Ніцшеву переоцінку феноменологічною?

Загальний висновок

Дисертація Будза Андрія Володимировича на тему «Формування аксіології у західноєвропейській філософії кінця XIX – початку XX століття» є актуальним, обґрунтованим і завершеним, оригінальним науковим дослідженням, яке виконане на належному теоретичному рівні, має практичне значення та вирізняється новизною. Обсяг і структура роботи підпорядковані головній меті та завданням, які авторові вдалося вирішити у своїй розвідці. Сформульовані положення дисертації, що винесені на захист, указують на особливості розвитку аксіології в обраний період. Здобувач осмислено та критично оцінює лектуру з обраної теми, виокремлює актуальний фокус дослідження і вичерпно пояснює свої висновки.

Вважаю, що дисертація Будза Андрія Володимировича за своїм змістом, обсягом і структурою, а також оформленням, обґрунтованістю наукових результатів і новизною відповідає вимогам наказу Міністерства освіти і науки України № 40 від 12.01.2017 р. «Про затвердження вимог до оформлення дисертації» (зі змінами), «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії», затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 р. № 44 (зі змінами), а її автор — Будз Андрій

Володимирович – на основі публічного захисту заслуговує на присудження ступеня доктора філософії в галузі знань 03 Гуманітарні науки зі спеціальності 033 Філософія.

Офіційний опонент:

доктор філософських наук, доцент,
професор кафедри філософії та релігієзнавства
Національного університету
«Києво-Могилянська академія»

Тарас ЛЮТИЙ